

ПЕНЬО ПЕНЕВ И ДИМИТРОВГРАД – СДВОЕНО МИТИЧНО МИНАЛО

Милена Минчева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

PENYO PENEV AND DIMITROVGRAD – A COMBINED MYTHICAL PAST

Milena Mincheva

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

In this paper the author examines the mythological aspects of the city of Dimitrovgrad and the figure of the poet Penyo Penev, the genealogy and development of these myths, as well as their continuous presence in modern literature. This study explores the utilitarian ideal that leads to the merger of the figure of the poet and the city of Dimitrovgrad, exposing the political interference in establishing the esthetic value of Penyo Penev's work and modifying the image of the poet in order to satisfy the sociocultural demands of the specific time period.

In order to establish the extent of censorship and changes made to the original texts, the author uses biographies and literary criticism books regarding the work and life of Penyo Penev, archives from the Museum of History in Dimitrovgrad, Home Museum „Penyo Penev“ and City Library „Penyo Penev“, as well as different editions of Penev's works from various time periods.

The results point towards a clear differentiation between the figure of the poet and the city, uncovering a rich plethora of themes, motifs and images in the works of Penyo Penev, which usually remain marginalized.

Keywords: Penyo Penev; Dimitrovgrad, socialism, socialist literature

В настоящия текст ще бъдат разгледани митологичните представи за Димитровград и Пеньо Пенев, за генеалогията на тези митове и битуването им в настоящето. Ще бъдат представени причините за тяхното възникване, както и взаимодействието помежду им.

В културното пространство образите на Димитровград и на Пеньо Пенев сякаш вече са се сраснали. Приемат се като дихотомна двойка, възникнала под взаимното си влияние. Това неделимо цяло, в което са се превърнали, е в резултат не само на литературни и културни влияния, а преди всичко на политико-идеологически. Димитровград е градът, който вдъхновява и под-

помага осъществяването на „поета с ватенката“, но и Пеньо Пенев е авторът, възпял изграждането на този утопичен град.

Подобна интерпретация не само е подвеждаща, но и напълно ограничаваща функциите на града в социокултурен аспект, а на поета – в потенциала му като такъв. С казаното не се отхвърля тезата, че съществува силно влияние между тях. Това влияние е абсолютен факт, но то не е достатъчно да обясни всеки мит сам за себе си, напротив, дори изключва тяхното самостоятелно съществуване.

Дори само хронологически погледнато, митът за Димитровград се създава и разпространява много преди името на Пеньо Пенев да битува в общественото пространство. Изграждането на града се дължи на множество икономически и социални казуси, невъзможни за разглеждане в дадения кратък формат, но тези казуси създават една силна вълна от пропаганда в литературата и публицистиката, които в дадения исторически контекст обслужват БКП. Този широк спектър от художествени и журналистически произведения се характеризира предимно с не особено висок поетически изказ. Пространството се централизира около първия български социалистически град, а времето е обърнато към по-светлото бъдеще, което този град ще донесе. Освен с футуристичната устременост, периодът се характеризира и със своеобразен начин за измерване на новото време. Успеваемостта за сроковете на строежите се следи в „петилетки“, а в лириката се появяват множество сюжети, изградени в своеобразната времева рамка на същата тази „петилетка“. Цялостната идеология се стреми към изграждане на представата за новост, включително и за новите граждани, които ще обитават утопичното пространство. Това са предимно типизирани образи на ведри работници като машинисти, апаратчици, миньори и много др. Митът за Димитровград е факт още през 1948 г., когато градът тепърва започва да се строи.

Пристигайки като бригадир, Пеньо Пенев вече е запознат с митологемата и вдъхновен от трудовия заряд, още с първите си стихове той се вплита пълноценно в идеологическата парадигма на епохата. Докато пише и публикува в местната преса първите си стихове, вдъхновени от Димитровград, творци от неговото поколение вече подготвят и издават стихосбирки и сборници на същата тематика. (През 1948 г. Климент Цачев издава своите

„Стихотворения“, а 1950 г. Пламен Цонев дебютира със стихосбирката „Димитровградски пулс“, през следващата година излиза и книгата „На брега на Марица“ от Вълчо Раковски.)

Твърде закъсняла, през есента на 1956 г. излиза първата самостоятелна книга на Пеню Пенев – „Добро утро, хора!“. Оттук насетне произведенията, посветени и вдъхновени от мита за града, ще добият съвсем нова и по-значима естетическа стойност. Дебютната му стихосбирка е в абсолютен синхрон с изискванията за висока литература от тогавашното време. Лирическият човек възпява Димитровград и тоталитарното строителството с ясната представа, че той сам е част от създаването на една нова история и е сред нейните строители. Ясно заявен е трибунният мажорен тон, с който авторът пише стиховете си. Оптимизмът и вярата в по-доброто близко бъдеще са основополагащи. Но в тези години, когато излиза „Добро утро, хора“, градът е вече реалност, той е събрал българската младеж в гърдите си, затова центърът на проблема вече е изместен.

През 1957 г. се появява добруджанският цикъл „Всеки своя пътека си има“. Следващите творби са в пълен противовес със стихосбирката „Добро утро, хора!“. Преобръщането на темите и мотивите е толкова силно, че поражда асоциации с шизофренно раздвоение в творчеството на автора. В цикъла надделяват чувствата на разочарование, самота, неразбиране от света, отрицателност. Мажорният оптимистичен тон е заменен с минорен, стиховете имат дълбоко интимен, изповеден характер. За този цикъл Пеню Пенев е принуден да дава обяснение и дори да се откаже от тях. Перипетиите, появили се около тези стихотворения, пораждат и последната му поема „Дни на проверка“. В нея изповедният тон е основен. Поетът сякаш прави равностметка на целия си живот. Героят, който е бил част от народа, строящ Димитровград, вече е индивидуална личност, неспособна да се впише в действителността. Епохата, раждаща новия град с новите граждани, вече е проблематична епоха, с която той воюва. Белите пътеки, реалии, проектирани в стиховете му пряко от Димитровград, свързващи брат с брата, вече са добили екзистенциален смисъл и са се оказали „извървени“. Близкият им край е вече доловим.

След самоубийството на Пеню Пенев интересът от страна на читателите към творчеството му нараства. „Дни на проверка“ се приема много радушно, макар да е отказано публикуването ѝ при-

живе. По-ранните димитровградски произведения на поета сякаш се преоткриват. Властта не допуска подобни проблематични автори да се изявяват, но в случая не може да се справи по друг начин, освен да се преклони пред таланта, който е спирала. Смъртта обаче се превръща в добра възможност образът на П. Пенев да бъде модифициран и префункционализиран с оглед на потребностите на партията – така, както преди това е създадена митологемата Димитровград. Творбите на поета започват да се произдават все по-често, но най-силно се лансират стихотворенията му от димитровградския период. Критиката му лепи етикети като „поетът с ватенката“, „барабанчикът на епохата“, защото само подобен автор може (и трябва) да съществува в социалистическата действителност.

Именно в такъв контекст се ражда митът за Пеньо Пенев и силната му обвързаност с Димитровград. Гръмкият глас, който възпява урбанизацията в България, издига в култ първия социалистически град и внася заряд сред тълпите по време на манифестации – така ще се определя авторът и до днес. Към цикъла „Всеки своя пътека си има“ и поемата „Дни на проверка“ критиката ще погледне с дълбочина едва след 90-те години. Пеньо-Пеневата сатира никога няма да представлява интерес за изследователите поради утилитарния си характер, а интимната лирика, посветена на толкова много жени в живота на поета, ще остава винаги в периферията, също както и множеството му писма. Много често именно в тях се крият ключовете към адекватната интерпретация на творческата му продукция, но рамката, в която СБП ограничава тази широкоаспектна продукция, е твърде тясна – сведена основно до димитровградския период. Маргинализирани се дори такива произведения, свързани отново с бригадирското движение и партията, но писани преди 1949 г., преди Димитровград („Марш на Росстрой“, „Селска младост“, „Утро“).

Разминаването в творческия език на Пеньо Пенев от „Добро утро, хора“ и „Дни на проверка“ обаче остава с голяма въпросителна: дали това пренасочване на миросгледа от оптимистично експресивен към интимно-личностен е в резултат само на неоправданите очаквания за изграждането на новия социалистически свят?

Ако се върнем към детско-юношеските години на поета, ще открием произведения, предхождащи бригадирските му преживявания край язовир „Росица“. Това са стихове на „прохождащ“ автор, който

„опипва почвата“, търси своя натюрел, експериментира. Именно те обаче се доближават в голяма степен до произведенията му, писани десет години по-късно. Тежкото битуване, безсмислието на живота и стремежът към смъртта играят активна роля в споменатия период.

Такива са непубликуваните творби „Октави“, „Мълчанието говори“. „Повест за моята скръб“, „Ще слезе вечер“, „Песен за пистолета“ и др. (Георгиев/Georgiev 1990: 25).

Включването на тази част от Пеньо-Пеневото творчество в обсега на литературнокритическите проучвания (както и противопоставянето ѝ на „Добро утро, хора!“ и „Дни на проверка“) не изглежда толкова просто. Късните произведения на Пеньо Пенев, писани след 1957 г., вече не се противопоставят на димитровградските, а сякаш продължават една авторова интенция, изблизнала от него още в началото на творческия му път. Юношеските му стихове не са силно естетически и стилистически издържани, но отразяват света на лирическия човек, който ще се прояви отново десет години по-късно вече на високо естетическо равнище.

В своята книга „Поетика и сътворение: поетика на автотекстуалността“ Радосвет Коларов твърди, че в творчеството на дадени автори съществуват инициационни творби, мотиви, идеи и образи, които биват разгърнати и доразвивани в следващи текстове – особено след периоди на поетическо отсъствие или лутане (Коларов/Kolarov 2009). В такава матрица може да се положи и творчеството на Пеньо Пенев. Още през 1947 г. той пише в писмо до своя любима – Фана – няколко стиха:

...Аз обичам живота. О, как го обичам.
Но съм влюбен в смъртта.
Кой ще ме разбере?...

Ослепял и глух ми е деня...
Аз обичам живота.
Но съм влюбен в смъртта.

В тези стихове се есенцира основната проблематика в Пеньо-Пеневото творчество и ключът за неговото разчитане. Те обясняват силния оптимизъм и надеждата, с които авторът строи

Димитровград и го проектира в творчеството си. Тази надежда е силно преживяна именно заради любовта към живота. Утопичната представа за града е единственото, което дава смисъл на лирическият Аз да изживее живота, който обича.

Появява се и мотивът за желаната смърт, меланхолията и тъгата, които по-късно са неизменни състояния на твореца, а не само художествена фикция. Неразбирането от околния свят и неизменно съпътстващият го мотив за самотата са част от тази трагична съдба, отправната точка на която тръгва още от ученическите години. Именно краткият израз „Аз обичам живота. / Но съм влюбен в смъртта“ ще обуславя късното творчество на автора. Чувството за обреченост ще звучи в поемата „Дни на проверка“.

Тази интерпретация деструктурира митологичното свързване на поета и града. Димитровградските му стихове се превръщат в конструктор, който няма да определя цялото му творчество, а само отрязък от него. Ограниченото време, прекарано в утопично изграждащо се пространство, инспирира поета и така се раждат прекрасни стихотворения – едни от първите му поетически извисени и зрели творби. Ако продължим да анализираме обективно всички стихотворения, които авторът е създал, а не само публикуваните и лансираните през социализма, ще продължим да разрушаваме митологемата, създадена след смъртта му и битуюаща до днес.

Ще открием още един период в творчеството му, върху който малко се обръща внимание – казармения. Това творчество е запазено предимно в архивите, някои стихотворения дори не са завършени, а тези, които са, никога не са издавани официално. Творбите сформират своеобразен цикъл „Далечни песни“, който в естеството си представлява любовна лирика, посветена на така наречената Кичона. В повечето произведения личи силно влияние от символизма, а в други присъстват дори конкретни цитати. Така например в предпоследната строфа от стихотворението „Ти“ недвусмислено прозира цитат от Яворов:

Когато те погледнах с много нежност,
аз чувствах – тайна в теб мълчи...
Затуй очите си ти свеждаш –
любимите – две хубави очи...

Веднъж отворили темата за интимната лирика на Пенев, не можем да я ограничим дотук. Нехронологическа извадка на всички любовни стихотворения на поета би разгърнала една твърде широка канава, която следва да бъде разгледана. Лирическият човек, съхранен в този отрязък от творчеството на автора, отново е изявен като интроверт и меланхолик. Това не е познатият образ на Пеньо Пенев, изграден през социализма. Не е и болният разум, с който СБП се е опитвала да обясни цикъла „Всеки своя пътека си има“. Това е минорният глас на един печален, страдащ човек. Налице е интимна лирика, отразяваща дълбоките чувствени преживявания на Аз-а и „много[то] мили жени“, които е „разлюбил“.

Едни от първите си подобни стихотворения поетът посвещава на ученическата си любов Светла, която назовава с псевдоним Клара. В тях личи категоричната всеотдайност на безкрайно обичащия човек. В по-зрелите стихове все повече намалява тази категорична свързаност между лирическият Аз и любимата му. Отношенията стават все по-проблематични, а самотата и тъгата надделяват над споделената любов.

Това допълнително поле за анализи позволява да се доразвие тезата, че Пеньо Пенев е много повече от социалистически поет. Представата, свързваща го предимно с патетичния и гръмък тон, с който е възпят Димитровград, няма да бъде определяща, защото в твърде много стихове и в твърде много периоди от живота си той ще пише с меланхоличния глас на човека, „обичащ живота, но влюбен в смъртта“.

Много от стихотворенията, посветени на отделни празници, на политически личности, на партията и пр., са писани от Пеньо Пенев по поръчки, заявени от редакциите на вестниците. Стихосбирката „Добро утро, хора!“ изразява истинските чувства на един млад бригадир, даващ труда си с надеждата за по-светло бъдеще. Но тази стихосбирка е крайно недостатъчна, за да се даде цялостна характеристика на авторовата личност и на лирическият човек на Пеньо Пенев.

Веднъж разделени, двете митологеми ще спрат да функционират. Утопичният образ на града отдавна не съществува. Той се ражда в едно „ново време“, но не успява да роди „новото време“, за което мечтаят строителите му. Не успява и да запази славата си

на „град на младежта“. Но по принципа на ентропията всяка утопия, т.е. всяко напълно подредено пространство, бива разпръснато с разрушителната сила на вътрешната си инерция.

Митът за Димитровград е свързан с поетическия образ на Пеньо Пенев като котва, която го дърпа надолу във водите на забравата, позволявайки му само да диша, но не и да излезе целият на повърхността. Веднъж откъснати един от друг, митовете ще прекратят своето съвместно битуване. Тогава образът на Димитровград няма да изчезне, а ще бъде сведен до един важен топос в житейската биография на поета. Самият поет, от своя страна, ще бъде разкрит в цялостната многоаспектност и вариативност на творчеството си. Ще бъде освободен от етикети като „поета с ватенката“ и ще получи заслужено читателско признание заради големия си талант и значимостта си за българската литература.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Георгиев/Georgiev 1990:** Георгиев, Л. *Поетът с ватенката*. София: Български писател, 1990. [Georgiev, L. *Poetat s vatenkata*. Sofia: Balgarski pisatel, 1990.]
- Коларов/Kolarov 2009:** Коларов, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. [Kolarov, R. *Povtorenie i satvorenie: poetika na avtotekstualnoshta*. Sofia: Prosveta, 2009.]
- Пенев/Penev 1962:** Пенев, П. *Стихотворения*. София: Български писател 1962. [Penev, P. *Stihotvorenia*. Sofia: Balgarski pisatel, 1962.]
- Пенев/Penev 1980:** Пенев, П. *Добро утро, хора! Избрани стихотворения*. София: Български писател 1980. [Penev, P. *Dobro utro, hora! Izbrani stihotvorenia*. Sofia: Balgarski pisatel, 1980.]
- Пенев/Penev 2003:** Пенев, П. *Дни на проверка*. София: Захарий Стоянов. 2003. [Penev, P. *Dni na proverka*. Sofia: Zahariy Stoyanov 2003.]
- За целите на изследването е използван архив от фондовете на Историческия музей в Димитровград, дом-музей „Пеньо Пенев“, градска библиотека „Пеньо Пенев“ [Archives at the Museum of History in Dimitrovgrad, Home Museum “Penyo Penev” and City Library “Penyo Penev”].